

הרב גדלי' אבערלאנדער

רב קהילת 'היכל מנחם' מאנסי
מח"ס 'פדיון-הבן כהלכתו', 'מנהג אבותינו בדינו' על מנהגי ישראל

בענין ההשתתפות בפרוטה בנר חנוכה ובנר שבת

דכל שאפשר לעשותו ע"י אחר ברכתו ב"על" וכל שא"א לעשותו ע"י אחר מברכים בל', והעיר ע"ז מברכת הדלקת נר חנוכה דמברכים 'להדליק' אף שאפשר ע"י אחרים דהא אפשר ע"י שליח [כדחזינן באכסנאי שיוצא ע"י בעה"ב]. ותירץ הר"ן דכיון דאמרינן צריך להשתתף בפרוטה, כיון שאין יוצא אלא בשל עצמו - הרי אין מצוה זו יכולה להתקיים ע"י אחר. ומקורו בדברי הרמב"ן בסוגיא שם.²

ומבואר מדבריו דכל שאין הנר שלו - אין לו בזה קיום מצוה ודייק כן מדין זה גופא שאמרו שאכסנאי צריך להשתתף ולא די במה שמוציאו בעה"ב, דההשתתפות היא כדי שיחשב הנר שלו, ודוקא באופן זה יצא יד"ח. ובשו"ע הרב (סי' רסג ס"ט) חידש עפ"י דגם אכסנאי שיוצא בנר שמדליקים עליו בביתו יוצא רק אם הנר הוא משלו. והיינו שלולי שהנר הוא משלו - אין לו שום שייכות להדלקה שהדליקו עבורו.

וכנראה אין הגדר בזה דצריך שיהיה הנר משלו דוקא. ובודאי אדם שמדליק נר לעצמו בשמן שאינו שלו יצא [זולת בשמן גזול שיש לדון מצד מצוה הבא בעבירה]. אלא הסברא היא שכאשר אחר מדליק עבורו, צריך שיהיה משלו, דאל"כ במה יתייחס הנר אליו. וביותר י"ל, שזהו דוקא באופן דאכסנאי שהבעה"ב

א. ההשתתפות בפרוטה כדי לקנות שמן

בשבת (כג, א) לענין אכסנאי בנר חנוכה - א"ר זירא כי הוינא בי רב הוה משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא וכו'. שאכסנאי יוצא יד"ח בנר חנוכה ע"י שמשותף בפרוטה.

וענין ההשתתפות בפרוטה נתבאר בראשונים, שזהו כדי לקנות חלק בשמן, שיהיה הנר גם שלו, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ד מהל' חנוכה הלכה יא) "ומשתתף עמהן בשמן", ומשמע כוונתו שיהא לו חלק בשמן ונמצא שמדליק בעה"ב גם בשמן שלו. וכ"כ המאירי (בשבת שם) "שיסייע להם בשמן". וכמבואר מדברי שו"ת הרשב"א (ח"א סי' תקמב) שכתב צריך להשתתף או שיקנה לו בעה"ב חלקו בנרו. והיינו שאין העיקר בנתינת הפרוטה אלא בכל דרך שיהיה לו חלק בנר סגי. וכ"ה בטור ובשו"ע (סי' תרעז סעיף א): "צריך לתת פרוטה לבע"ב להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה.¹

ויש לעיין בעיקר דין זה אמאי בעינן שיהיה הנר משלו דוקא, ולא די שבעה"ב יוציאו ע"י שדעתו בהדלקתו - גם עבורו.

וראה בר"ן פ"ק דפסחים (דף ד מדפי הרי"ף) לגבי נוסח ברכת הדלקת הנר עפ"מ שייסד הכלל דנוסח הברכה בל' או ב"על" -

1 ובכל מקורות אלו נתבאר שההשתתפות היא בשמן. ואמנם בשו"ת הרשב"א הנ"ל נזכר "שמן ופתילות". וראה פמ"ג א"א סי' תרעח סק"א שצידד דדוקא שניהם. ולא סגי באחד מהם.

2 מבואר מדבריהם דלא מהני שליחות בהדלקת נר חנוכה. וצ"ע למה. ולכאורה הסברא נראה דאפי' בלא שליחות, אם ידליק ראיובן נר עבור שמעון בביתו של שמעון, יצא שמעון יד"ח ותו לא צריך נר. ולא גרע ממילת בנו ופדיונו דמהני שליחות אפי' שלא מדעתו.

והרא"ש בפסחים (פ"א ס"י) אכן כתב דמדינא מועיל שליחות בנר חנוכה, ומה דמברכינן בל' משום דהרגילות היא שמדליקים בעצמם ולא ממנים שליח.

ואולי י"ל בדעתם דס"ל להדלקת נר חנוכה היא בגדר מצוה שבגופו, שהציווי הוא שהוא יפרסם הנס, ע"י מעשה שלו, וי"ל.

בעה"ב חלק בנרו. וגם שם צ"ב באיזה קנין יקנה לו. ועיין בשעה"צ (סי' תרעז אות ט) דלכאורה מיירי באחד מדרכי הקנין ולא באמירה בעלמא. ובשו"ת שבט הלוי (הנ"ל) העיר דלא נזכר כן בדברי הפוסקים הקודמים, ולכן העלה דוראי מהני באמירה בלבד שיאמר בעה"ב שמקנה לו ומדין קנין אודייתא, (וכדעת התוס' ב"מ מז, א דקנין אודייתא מועיל אפי' ביודע שלא היה לו מתחילה חוב עליו) עיי"ש שציין לכמה מקומות בזה, (ועיין פתחי תשובה חו"מ סי' רג סק"ג). וראה במסגרת השולחן (על קישו"ע סי' קלט סק"ט) שא"צ קנין וסגי באמירה בלחוד.

ג. בהשתתפות למה די בפרוטה לבד

עוד צריך לברר מ"ש בגמ' משתתפא ב"פרוטה", וכ"ה בשו"ע שצריך השתתפות בפרוטה, וצ"ע מהו הענין בפרוטה דוקא, דלכאורה צריך להשתתף כפי שווי השמן הנצרך להדלקה כשיעור, ומהו שסתמו בגמ' בשיעור פרוטה. ומשמע דאה"נ אין צריך שיתן כדי שיעור הדלקה ממש דסגי בהשתתפות בפרוטה, ומבואר כן בדברי רבינו ירוחם (ח"א נתיב ט) וז"ל: "אכסנאי שמתאכסן בבית בעה"ב צריך לפרוע שום דבר בשמן" ע"כ. וכן הוא לשון הלבוש (סי' תרעז ס"א) "ומיהו בפרוטה א' שיתן לו להשתתף עמו סג"י. וראה גם בפמ"ג (שם א"א סק"ג). ולכאורה צ"ב דאם איתא שצריך שידליק דוקא משלו, וכדברי הר"ן וכדלעיל, מה מועיל פרוטה לזה.

ובשו"ת גינת ורדים (גן המלך סי' מא) הקשה למה אמרו בפרוטה ולא אמרו סתם דמשתתף עם בעה"ב. ותיירץ דאתא למימר שאי"צ שיתן האכסנאי חצי הוצאות הנרות, אלא די בפרוטה, ומשום דבעה"ב לא מידי יהיב ליה, דבלא"ה מדליק ואין שותפות זו גורמת לו הוצאה, ולכן בכל מידי דיהיב - יצא יד"ח, ע"כ. ולא העלה ארוכה למה שהקשינו דנהי דיצא יד"ח בעה"ב - יד"ח עצמו לא יצא.

והנה באליה רבה הביא דברי האגודה

מדליק הנר עבור עצמו, וא"כ איך יחשב נר זה גופא גם עבור האכסנאי, לכן צריך שישתתף בפרוטה שע"י שהנר שייך לשניהם, יש כאן כיום עבור שניהם.

ב. באיזה קנין קונה השמן

ע"פ האמור שצריך שמי שהדליקו עבורו שיהא השמן שלו, א"כ צריך מעשה קנין לקנותו, ואף שמשותף בפרוטה - לא די בזה דהא מטלטלין אין נקנין במעות. ואכן הגה"ק מבוטשאטש (בס' כתבי הדעת קדושים - מכון דעת תורה י-ם תשנ"ו, סי' תרעז ס"א) צידד דאפשר לעשות הגבהה, אך העיר שלא נתבאר בגמ' ובפוסקים שצריך מעשה קנין.

ובספר שבילי דוד (סי' תרעז ס"א) כתב ע"פ המבואר (חולין סג, א) בדבר מצוה העמידו חכמים דבריהם על דין התורה. דמעות קונות מדאורייתא וזהו שמועיל כאן עצם ההשתתפות בפרוטה, ומדין כסף. וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' נא) כתב דנתינת הפרוטה עצמה היא הקנין ומועיל כקנין כסף ואע"ג דבעלמא מטלטלין אין נקנין בכסף וצריך משיכה - ביאר ע"פ המבואר בחו"מ (סי' קצט ס"ג) דביין לקידוש מועיל קנין כסף משום דבדבר מצוה העמידו על דין תורה דכסף קונה. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' קנז אות י') שצידד ג"כ עד"ז שמועיל קנין כסף דבמקום מצוה העמידו על דין תורה דכסף קונה, אך הוסיף שם עוד צד דאפשר דזהו קולא מיוחדת במצות הדלקת הנר דסגי בשיתוף כלשהו. וראה גם במכתבי תורה להרה"ק האמרי אמת (סי' יב) שצידד כן שקונה האכסנאי השמן בכסף משום דבמצוה העמידו על דין תורה דכסף קונה. וכתב עוד סברא דמהני קנין כסף דהיכא שקונה רק חלק מהחפץ והמוכר והלוקח נעשים שותפים בו - מועיל קנין כסף משום דליכא חשש שיאמר המוכר נשרפו וכו'.

והנה בשו"ת הרשב"א (הנ"ל) כתב דאי"צ שישתתף בפרוטה דוקא אלא די שיקנה לו

בפריטי - דמי שקונה חלק בשמן שבנר, נעשה שותף ונמצא חלקו מעורב בכל השמן ובכל טיפה וטיפה מעורב גם חלקו, וכאשר דולק הנר - נמצא דולק בכל רגע ורגע גם משלו, והרי אין שיעור לשלהבת ושפיר יש לייחס הנר גם לאכסנאי.

ד. עוד יש להעיר אמאי נקטינן בפרוטה דוקא ולא פחות, ולפי מה שנתבאר לעיל שצריך קנין לקנות השמן, ומועיל לזה קנין כסף, א"כ פשוט שצריך פרוטה כדי שיועיל לקנין כסף כמבואר בשו"ע (חו"מ סי' קצ ס"ב).

עוד יש לבאר ע"פ שיטת רש"י (סוכה כז, א) וכפי שמבאר בזה המנחת חינוך (מצוה שכה [אות יא]) שבפחות משווה פרוטה אי"ז נחשב שלו. ע"ש. ולכן נתנו חכמים שיעור של פרוטה - לא מחמת כמות השמן אלא כדי להחשיבו שלו, ואף שהמנח"ח (שם) הוכיח מכמה מקומות שאף בפחות משווה פרוטה - נחשב הנר שלו (וראה עוד בזה שדי חמד כללים סי' קמא אות נה), מ"מ אולי זהו דווקא בדבר שהוא כבר שלו דבזה אמרינן שיש לו בזה בעלות אף אם אין לו בו שווה פרוטה, אבל להחיל שם בעלות ע"י מכירה או קניה וכדומה אפשר דכו"ע לא פליגי דבעינן פרוטה דוקא.

(שבת פ"ב סי' לב) שכתב "שמעתי שצריך בעה"ב להוסיף (שמן בנר) מה שיתן חבירו", וביאר האליה רבה טעמו דאין זה משום היכר בעלמא כמו שביאר בזה הב"ח, אלא לפי שהמדליק צריך שיתן כפי שיעור הדלקה מממונו - לכן צריך להוסיף עוד מה שיתן לו חבירו, דאל"כ לא נתן הוא כדי חיובו. ולדבריו יקשה ביותר דא"כ צריך שגם החלק הנוסף של האורח יהא כשיעור הדלקה, ובפחות מזה אין לו קיום מצות נר משלו.

ואפשר לומר דאה"נ שזהו דין מיוחד באכסנאי שהקילו בו. לפי שבאמת מאחר שהוא אכסנאי בבית בעה"ב הרי הוא נכלל בנרו ממילא, ורק שחכמים הצריכו שידליק גם הוא בעצמו (ראה במילואים בסימן הקודם בסופו שנתבאר זה בארוכה), וא"כ אפשר דחיוב נוסף זה דיו בהשתתפות בכל שהוא כדי שיהא לו עכ"פ חלק בשמן. וכבר כתב סברא זו הפמ"ג (א"א סק"ג), אלא שהעיר מהמבואר בלבוש (ס"ג) ומקורו בטור בשם רב שר שלום גאון דאנשים רבים הדירים בחצר אחת - שורת הדין שמשותפתין כולם בשמן ויוצאים כולם בנר א'. ומבואר דדין השתתפות בשמן הוא לאו דוקא באכסנאי אלא גם בכמה אנשים הדירים בבית א'. וצריך ביאור.

ואולי יש לומר (באופן אחר) דמדין שותפות אהני, וכדיוק לשון הגמ' משתתפנא

יוה"כ הוא כולל כל הימים, כפרש"י בתהלים ימים יוצרו ולו אחד בהם, שהיא יוה"כ, רמז לדבר יום כיפור מספרו שס"ד.

* * *

הרב הקדוש רבי משה לייב טאטובער זצ"ל פעם אחת בער יום כיפור לא בא לתפלת כל נדרי, וכל העולם המתינו עעליו חפשו אותו עד שמצאוהו בהקדש אצל החזולים, כי אמר כל העולם ילכו להתפלל והחזולים ישארו לבדם. (שלשה עדרי צאן)